

אוצר החכמה

והנה מבואר כאן באר היטב שדוד יצא להלחם עם גדוד העמלקי עם שש מאות איש, אלא שמאטים מן האנשים נשארו לשמור על הכלים, ודוד עם ארבע מאות האיש הנותרים נלחמו בעמלק והכהו מהנשף על הערב.

ובבר כתבתי בחיבורי טוב להורות ח"א (סימן ד' בהערה) שהתעוררתי בס"ד שענין עמלק הוא בבחינת ארבע מאות, כמו שדרשו במכילתא (ס"פ בשלח) שנסע עמלק בלילה אחד ארבע מאות פרסה לרדוף את ישראל, ועשו בא עם ארבע מאות איש עמו (בראשית ל"ב ז'), ובני עמלק שהצליחו לברוח מידו של דוד ארבע מאות היו כמפורש במקרא שמואל א' (ל' י"ז), ועיין רש"י בראשית (ל"ג ט"ז) ולרב החזקוני שם, ובמדרש אבא גוריון (פ"ג סי"ג): "בא עמלק עליהם בארבע מאות אלף איש גיבורים, וכלם מסרן אלהיהן ביד יהושע בן נון והרגם, שנאמר ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו", עיין שם.

ועיין בספר הזהר הקדוש ח"ב (ד"מ ע"א): "בהיא שעתא אזדעזע ס"מ מאתריה, וארבעין רתיכין דעימיה וערק ארבע מאות פרסי גו טסירו דנוקבא דעפרא" ע"ש, ומענין כי סך נביאי האשרה אוכלי שלחן איזבל הרשעה היה ארבע מאות, ככתוב בספר מלכים א' (י"ח י"ט), וכן כשפרצו את חומת ירושלים פרצו ארבע מאות אמה כמבואר בספר דברי הימים ב' (כ"ה כ"ג) ודוק היטב. (ו"עין רע" עולה בגימטריא "ארבע מאות" כנודע). ואם כן מה נפלא הדבר שדוד עם ארבע מאות אנשיו כנ"ל, הרג לגדוד דעמלק, והבן כי ארבע מאות דוד כנגד ארבע מאות דעמלק, ומשיח בן דוד מכלה עמלק בב"א.

ובית עשו יהיה קש כנבואת עובדיה הנביא, וק"ש דא ארבע מאות, והתיקון והביטול לעמלק הוא ש"ק ואפר דמרדכי היהודי בשושן, דשק עולה בגימטריא ארבע מאות, ועיין בזה בספר חסד לאברהם (מעין ב' נהר נ"ט), ובספר ראשית חכמה שער התשובה (פ"ג אות כ"ו), ודרשות חתם סופר ח"ב (דף שע"ו), ולגאון רבי חיים פאלאג"י ז"ל בספרו תוכחת חיים ח"א (דף קי"ז), ואקצר.

סימן ב.

בענין מלכות ארמניה היא בת ארום - עמלק

ועמלק בחינתו כלב ונחש

איכה (ד' כ"א): "שישי ושמחי בת ארום יושבת בארץ עוף", ותרגם המתרגם: "חדיאי ובדיחי ברתא דארום דיתבא בארעא דעוף", ובנוסח אחר תרגם: "קרתא דמתבניא בארע ארמניאה" ע"ש.

ומפורש לנו באר היטב בדבריהם ז"ל דמלכות דארמניה היא בת אדום עמלק, ועיין בזה לגאון רבינו יצחק אברבנאל ז"ל בספרו משמיע ישועה (המבשר התשיעי נבואה א' דף תקנ"ב ע"א), ועוד האריך בזה הגאון רבי יצחק אברבנאל ז"ל ¹²³⁴⁵⁶⁷ בספריו, ואכמ"ל.

ועוד דע כי מצאתי לחד מן קמאי, לפני חמש מאות שנה, הוא רבינו יוחנן לוריא ז"ל בספרו היקר משיבת נפש (ס"פ כי תבוא דף רנ"ה) שכה כתב: "אנחנו בראותינו שכל ^{אוצר החכמה} הפורענות שניבאו הנביאים נתקיימו בנו, מובטחים אנחנו גם כן שהנחמות יתקיימו בנו, ובפרט בדור הזה ישמח ויתחזק באמונת שמים שראו עינינו בקיום הנבואה מה שלא ראו אבותינו, שנחרבה בימינו קושטנטינא, וכבר תרגם אונקלוס ברוח הקדש שישי ושמחי בת אדום, ואחר שנחרב קושטנטינא יתקרב הגאולה כאמור ¹²³⁴⁵⁶⁷ תם עונך בת ציון, וכן מה שאמר בספר תהלים (ק"ח י"א) מי יובילני עיר מבצר מי נחני עד אדום, מצאתי בתרגום כתובים אחד בק"ק היילפרין שתרגם "מאן דדברני קרתא רבתא דקושטנטינא, ידברני קרתא רבתי רומי" והמבין יבין" ^ח.

ומדבריו ז"ל אני למד שהגירסה לפניו בתרגום איכה היתה "תדיאי ובדיחי ^{אוצר החכמה} קושטנטינא ברתא דאדום דיתבא בארעא ארמניאה", וכוונתו ז"ל ברורה כי כנודע "קושטנטינא" היתה עיר הבירה דמלכות רומי (המזרחית, ביזנטיון), והיא היא ארמניה עמלק כנ"ל, וכמו שהיא נפלה אז בידי מלכות טורקיה, כך מצפים אנחנו שתיפול גם "רומי" מלכות אדום המערבית, ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, והיתה לה' המלוכה בקרוב בקרוב אמן. [ועיין היטב בתרגום המיוחס ליונתן על התורה במדבר (כ"ד י"ט וכ"ד), ובהגהות עיטור סופרים על ספר מטפחת ספרים (פרק ג' אות ב' דף י') עיין שם ותבין].

ובספר דברים (י"ב ל"א): "כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו [אנשי כנען] לאלהיהם, כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם".

(ח) מה שכתב רבינו יוחנן לוריא ז"ל שתרגום איכה אונקלוס הגר כתבו, הוא תימה לכאורה שהרי אונקלוס תרגם לתורה, דהיינו חמשה חומשי תורה, אבל לא תרגם כתובים, כמפורש במגילה (ג' א'), ועיין בחיבורי יגדיל תורה ח"א (סימן ס"ו, וסימן פ"ד), ובחיבורי תורת יעקב (סימן ר"ג) וצרף לכאן.

ומדברי רבי יוחנן לוריא ז"ל מתבאר שהיו כמה תרגומים על ספר תהלים, וזה מאשר ומאשש את אשר שיערתי בזה, וכדכתיבנא בס"ד בחיבורי תורת יעקב (סימן קע"ט אות א'), ועיין גם בחיבורי גדולה תשובה (סימן כ' אות ג' דף קכ"ח) ע"ש ודוק היטב.

להורות ח"ג

סימן כ

טוב

צו

1234567

ובספרי שם (פיסקא כ"ט): "כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם, אין לי אלא בנים ובנות, אבות ואמהות, מנין, תלמוד לומר כי "גם" את בניכם ו"את" בנותיכם, אמר רבי יעקב אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו".

1234567
1234567
1234567

ורש"י ז"ל בפירושו לתורה שם כתב: "גם, לרבות את אבותיהם ואמותיהם, אמר רבי עקיבא אני ראיתי גוי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו". גירסת רש"י היא רבי "עקיבא" ולא רבי "יעקב", וכבר ידוע דבמקומות הרבה מתחלף רבי עקיבא עם רבי יעקב, ועיין תוספות מכות (ד' ב'), ושיטה מקובצת זבחים (ס"ג א') ואכמ"ל].

וראיתי לאותו "הגאון הנורא בעל באר שבע" (לשון רבינו החפץ חיים ז"ל בספרו תורה אור פרק ד') בספרו היקר צידה לדרך על התורה דברים שם (ד"ר ע"ג) שכה כתב: "יש מפרשים לפני כלבו ממש, וטעות הוא דאם כן מה ראה הוא זה, דילמא עשה כן לשנאת אביו להנקם ממנו. אלא ודאי לפני כלבו רוצה לומר לפני עבודה זרה שלו העשויה בצורת כלב, כמו שיש עד היום לאומה ארמניע, אי נמי מכנה לגנאי לעבודה זרה בשם כלב, והא דקאמר ואכלו רצה לומר שרפו באש, והשתא שפיר מייתי ראה למה שפירש מקודם, כן נראה לי" עכ"ל, ונמשכו אחריו המפרשים, עיין בשפתי חכמים שם, ובפירוש זרע אברהם לספרי שם, ובהגהות שעל מדרש לקח טוב הוא פסיקתא זוטרותא שם ועוד.

והנה מה שיש לעמוד על כל דברי הגאון צידה לדרך ז"ל דלעיל שפירש אכלו דהיינו לא כפשוטו שטרף אותו אלא שרפו, כבר ביארתי בס"ד בחיבורי תורת יעקב (סימן קע"ב) עיין שם בארוכה בס"ד.

אך מה שכתב הגאון צידה לדרך ז"ל שיש אומה שעובדת לכלב היא מלכות ארמניה כנ"ל, חושבני שהיה לו גם לציין לההיא דסנהדרין (ס"ג ב') שאמרו שם "והעוים עשו את נבחן ותרתיק" – נבחן היינו כלב תרתק היינו חמור ע"ש, וכן הוא בירושלמי עבודה זרה (י"ט א'), ואף שיתכן שרצה הגאון צידה לדרך ז"ל לומר שגם בזמן הזה וכל שכן בזמנו של רבי עקיבא היו עובדים לכלב, מכל מקום היה לו לציין לההיא דסנהדרין.

על כל פנים למדנו מדברי קדשו של הגאון צידה לדרך ז"ל שמלכות ארמניה עובדת לכלב וכנ"ל, וכבר ראינו מדבר המתרגם דאיכה שארמניה היא בת אדום עמלק, וכנ"ל, והדבר נפלא מאד כי אכן כבר נודע דמלכות עמלק עובדי הכלב הם, וכמו שכתב בספר שערי אורה (שער ט') ובדברי המבאר שם, הביא דבריו והאריך בזה הגאון אדמו"ר ממונקאטש ז"ל בספרו דברי תורה ח"א (סימן ט"ו, וסימן

ק"י), ושם ח"ב (סימן ל"א, וסימן מ"ה, וסימן צ"ה), ושם ח"ז (סימן ט'), ובספרו שער יששכר (מאמרי חודש טבת) ע"ש, והדבר פלא.

ובזה תבין עומק דברות רז"ל שתמיד קוראים ומכנים לעמלק בשם כלב, וכנודע בדרשתם על הפסוק מחזיק באזני כלב דהיינו עשו עיין בבראשית רבה (פעה"ס"ג), ובמדרש תנחומא הקדום (שם), גם עיין במדרש תנחומא (פרשת יתרו ס"ג) והביאו רש"י ז"ל בפירושו לתורה שמות (י"ז ח') על הפסוק ויבא עמלק, "ויבא עמלק בא הכלב ונשכר", עיין שם.

ורז"ל רומזים זאת אף בשמו של עמלק, שדרשו "עמלק – עם לק ככלב", עיין בפסיקתא דרב כהנא (פרשה ג'), ובמדרש תנחומא (פרשת כי תצא ס"ט), ובמדרש פסיקתא רבתי (פי"ב ס"ט), ובספר זהר הקדוש ח"ב (דס"ה ע"א), ושם ח"ג (ברעיא מהימנא דקע"ה ע"א), ועיין מה שכתבו בזה הגאון שר התורה אדמו"ר רבי צדוק הכהן זצ"ל בספרו רסיסי לילה (סימן מ"ט), ובפירושו עץ יוסף על מדרש שמואל (ס"פ כ') ועוד הרבה, ועיין גם בספר לחם לפי הטף (מערכת א' כלל מ"ט), ונתבאר היטב אצלינו בחיבורי חוקי רצונך ח"ג (כת"י), השי"ת יעזורני להוציאו לאורה עם כל חידו"ת במהרה כיר"א.

ובס"ד יש לנו להוסיף בה דברים, כי מידת הכלב היא להיות שטוף במשכב זכר, וכמו שכתבו הרלב"ג ז"ל ורבינו יצחק אברבנאל ז"ל דברים (כ"ג י"ט) ע"ש, ועיין גם בספר יפה ללב ח"ד (אה"ע סימן כ"ד אות א') ע"ש.

והיא היא מדתו של עמלק הרשע, שבספר דברים (כ"ה י"ח): "זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' אשר קרך בדרך" וגו', ופירש רש"י ז"ל: "אשר קרך בדרך, לשון מקרה, לשון קרי וטומאה, שהיה מטמאן במשכב זכור". ומקורו במדרש תנחומא (שם), ודוק היטב.

ועוד יש לנו להוסיף מדוע אכן עמלק נקרא כלב דהנה אמרו רז"ל במסכת שבת (ס"ג א') אמרו ז"ל שהמגדל כלב רע בתוך ביתו פורק ממנו יראת שמים.

ופירש רבינו מהר"ל מפראג ז"ל בספר חדושי אגדות (שם דף מ"ג): "דבר זה ענין מופלג בחכמה מאוד מאוד, וזה כי הכלב הוא בריאה מרוחקת מן העולם, שזהו ענין הכלב בריאה מרוחק מן העולם, שהרי הכל מרחיקים אותו, ולפיכך הכלב הוא יותר פחות מכל הנבראים, ואין הכלב דומה לכל הנבראים, ומיוחד הוא בענין זה שהוא מרוחק מן העולם, והכלב שהוא רע הוא עוד יותר רחוק מן העולם, וכל הנבראים בעולם אשר יש להם חבור אל העולם במה שהשי"ת מלך העולם והם תחת עולו ותחת יראתו, והרי אמרו (שבת ל' ב') כל העולם לא נברא אלא בשביל יראת

שמים, אבל הכלב בפרט כאשר הוא רע והוא רחוק מן הנבראים אשר הם בעולם כאלו איננו מן הנבראים שהם בעולם. ולפיכך מי שמגדל כלב רע בתוך ביתו הוא פורק ממנו יראת שמים כאלו אינו תחת רשות העולם. הרי [אמר] הכתוב (שמואל ב' ג') הראש כלב אנכי, אל הכלב המת אשר כמוני (שם ט'), למה יקלל הכלב המת (שם ט"ז), **כי מה עבדך הכלב** (מלכים ב' ח'), היה לשית עם כלבי צאני (איוב ל') וכן הרבה מאור, שמכל זה תראה כי הכלב רחוק מן הנבראים לפחיתתו עד שהוא חוץ לעולם. ולפיכך אמר כי מי שמגדל כלב רע בתוך ביתו הוא פורק ממנו יראת שמים, כי בעבור כי הבריאה הזאת מרוחקת מן העולם אשר שם העלה נקרא עליו ודברים אלו ברורים למבינים".

ומבואר בדברו קדשו של מהר"ל ז"ל מפראג **שהכלב** הוא הבריה היותר פחותה בנבראים ושיש לה דייקא שייכות עם פריקת עול וכנ"ל, והרי אין לך פורק עול יותר גדול מעמלק הרשע, ועל עמלק אמר קרא שהוא לא ירא אלהים, ועיין בחיבורי הנכחי לעיל (סימן ט"ז), ולכן בדין הוא שיקרא **עמלק כלב**, ודוק היטב. **ומצאתי** לרבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה שמות (י"א ז') על הפסוק "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו", שכה כתב: "מה שהביא חריצת הכלב אצל מכת בכורות, כידוע כי הכלב חיה גשמית לא ישבע לעולם וכן אמר הנביא לא ידעו שבעה, והכח המשחית לא ישבע לעולם לאמר הב הב, ובעבור כי הנבלה והטרפה לקו מצד כח המשחית לכך צותה התורה להשליך הטרפה והנבלה לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו, לפי שהכלבים מאותו צד הם, וזהו שאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, למדך כי הכלב חרוץ הלשון, כענין שכתוב **בנחש** ואין יתרון לבעל הלשון.

והנה אצילות הכח המשחית יבא אליו מכח מדת הדין המכה כל בכורי מצרים ומדת הדין עצומה היא כחצי הלילה ולפיכך חלה בהם ומתו כל בכוריהם וגלה לך הכתוב כי בחצי משמרה שניה צעקו הכלבים במצרים לפי שבא מלאך המות ביניהם, ובפירוש אמרו רז"ל כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר כלבים שוחקים אליהו בא לעיר, ואמרו עוד בברכות לחלוק משמרות הלילה שהם שלש משמרות, ראשונה חמור נוער רמז למדת החסד ולא נזכר חמור בתורה עד שבא אברהם. משמרה שניה כלבים צועקים היא מדת הדין, הרי ששמו בזה רמז לכלבים צועקים, וכו' ואם כן יגיד לך הכתוב כח הנס הגדול כי אותה שעה שהיה הכלב חרוץ לשונו אל המצריים לא היה חרוץ לכל בני ישראל. והוסיף באור למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל, כלומר בין מצרים שהוא מצד הכלב ובין ישראל שהם מצד הש"י המפליא לעשות", עד כאן דברי קדשו דרבינו בחיי ז"ל.

עוד תראה בדברי רבינו בחיי ז"ל שמות (כ"ב ל') על הפסוק בשר בשדה טריפה לכלב תשליכון אותו: "אין להם לאכול בשר טרפה שלקה מצד הכח המשחית, והזכיר בשדה לתוספת באור, כי שם כחו של עשו הרשע, שהיה איש שדה, והוא כחו של קין ראש המרצחים שהזכיר בו הכתוב ויהי בהיותם בשדה וגו', גם הכלבים מן הצד ההוא, והטרפה ראויה להם, ולכך אמר לכלב תשליכון אותו".

והנה מה שכתב רבינו בחיי ז"ל שגם קין ראש המרצחים הוא איש שדה וכו', לפי דרכו ז"ל יש להוסיף ממאמרם במדרש בראשית רבה (כ"ב ס"ב) וישם ה' לקין אות שנתן לו כלב ע"ש, ולהאמור הדברים נפלאים. [ועיין לרמב"ן ז"ל בביאורו לתורה בראשית (ד' ט"ו) עיין שם].

ולמרנו מדברי קדשו המופלאים של רבינו בחיי ז"ל דעשו הרשע הוא עמלק בחינתו איש "שדה", והיא היא בחינת "הכלב" וכתוב בשר "בשדה" טריפה לכלב תשליכון, ומובן מדוע עמלק נקרא כלב.

ועוד למדנו מדברי קדשו ז"ל שהכלב והנחש בחינה אחת הם, וכלשון קדשו: "לפי שהכלבים מאותו צד הם, וזהו שאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשוננו, למדך כי הכלב חרוץ הלשון, כענין שכתוב בנחש ואין יתרון לבעל הלשון".

והנה ידוע כי רבותינו ז"ל תמיד ממשילים את עשו עמלק כנחש, שהרי על הפסוק ויהי עשו איש יודע ציד (בראשית כ"ה כ"ו) תרגם אונקלוס גבר נחש ירכן, ועיין בדברי מהר"ם ריקאנטי בראשית שם, ובספר ציוני שם, ובספר של"ה שם (תורה שבכתב פרשת ויצא דק"י ע"ב ואילך) ודוק היטב.

גם עיין בספר זהר הקדוש ח"א (דכ"ט ע"א): "ולא אית בכלהו לטייא כעמלק דאיהו חיויא בישא", ועוד מצאתי שם בספר הזהר הקדוש ח"ב (דקצ"ד ע"ב): "מה חויה בישא כמין על פרשת ארחין, אוף הכא נמי עמלק חויה בישא הוה לגבייהו דישראל, דכמן לון על פרשת ארחין" וכו', ושם בספר זהר הקדוש ח"ג (דקצ"ט ע"ב): "עמלק ע"ם ל"ק, עמא דלקא לון כחויא דמחי בזנבא דיליה הא אנן יתיר" ע"ש.

ובספר זהר חדש (פרשת חקת): "כדין הוה ליה רשותא לחויה תתאה לשלטא בהו, ואיהו עמלק יושב בארץ הנגב", וברעיא מהימנא (פרשת כי תצא דרפ"א ע"ב): "עמלק נחש וכו' וכל אלופי עשו מעמלק הוו, ולעילא עמלק נחש" ע"ש, וברעיא מהימנא (פרשת נשא דקכ"ד סע"ב): "ועלייהו איתמר כי משרש נחש יצא צפע", וכתב בהגהות ניצוצי אורות (שם אות א'): "צפע בגימטריא עמלק" ודוק.

ובן בפייט לתענית אסתר (כמנהג בני ספרד): "אז בצאתי מפרך, בא נחש עלי דרך, על עייף ויגע להביא בלבו מרץ" וכו' ועוד. [וגם את המן תיארו כנחש, עיין בהקדמה למדרש אסתר רבה (סימן ה'), ולמהר"ל ז"ל באור חדש שם].

ועיין בדבריו הנוראים של רבינו יוסף גיקטיליא ז"ל בספרו שערי אורה (שער ט') בעומק הענין דבחינת עמלק נחש, וגם עיין לרבינו מהר"ל ז"ל מפראג בספרו אור חדש (דף נ"א, ודף נ"ג, ודף ס"ו), ובחידושי אגדות שלו לחולין (קל"ט ב') מה שביאר ענין עמלק נחש ואכמ"ל.

ועם מה שלימדנו רבינו בחיי ז"ל שיש שייכות בין הנחש בעל הלשון, לבין הכלב החורץ לשון, יובן היטב מה שמצינו בדברות רז"ל שכורכים נחש וכלב בהדי הדדי, כההיא דנדרים (ס"ה א'): "קונם לבית זה שאני נכנס שהכלב רע בתוכו, או שהנחש בתוכו, אמרו לו מת הכלב או שנהרג הנחש", וכו', ובבא קמא (כ"ד ב') שיסה בו את הכלב שיסה בו נחש, ובחולין (נ"ח ב') הכישה נחש או שנשכה כלב שוטה, עיין שם.

ובתוספתא מסכת שבת (פ"ח ה"ה) נבח בי כלב, עבר נחש מימיני וכו', ובירושלמי תרומות (דמ"ד ע"א): "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישרים אתו רבי אומר זה הכלב ורבי יהושע בן לוי אומר זה הנחש", ושם בירושלמי ראש השנה (ספ"ג ה"ט ד"ח ע"א): "רבי לוי בשם רב חמא והיה הנשוח אין כתיב כאן, אלא כל הנשוח אפילו נשיכת כלב אפילו נשיכת נחש, ולא דמיא נשיכת כלב "יראה", נשיכה נחש "והביט". רבי יודה גוזריא בשם רבי אחא נשיכת כלב שאינו ממינו וראה, נשיכת נחש שהוא ממינו והביט ורבנן אמר נשיכת כלב שאינו מחלחל וראה, נשיכת נחש שהוא מחלחל והביט", עיין שם ובמפרשים.

ובמדרש קהלת רבה (פ"ה ס"ב): "הכלב רואה ובורח, הנחש רואה ובורח", ובאוצר המדרשים (דף כ"א): "לא נחשים ולא כלבים", ושם (דף מ"ג): "כשילך אדם ויגע בכלב ויחזיק באזנו ווי לו בודאי ועד שלא ינצל מנחש" עיין שם.

ועיין בחיבורי תורת יעקב (סימן ע"ה) שעמדנו ביאור מאמרם ז"ל שמי שלוקח ריבית בא עשו נוטל ממנו וכו', והסברנו עם הנ"ל שאחר שריבית היא נשך הנושך כנחש (כדכתבו בארוכה שם), אם כן מובן היטב מדוע ריבית נוטל עשו דייקא, שהרי הוא עצמו בחינת נחש כנ"ל, ואם כן המלוה בריבית שהיא כנחש יבוא אותו אחד הנקרא נחש ויטול ממונו, עיין שם וצרף לכאן ודוק היטב.